

ուզելը տկարութեան նշան է, եւ քէ մեր կուսակցութիւնը աւելի շատուր ըլլալուն՝ հարկաւ պիտի յաղթէ հակառակորդաց :

« Տեսնենք մէյմը՝ քէ արդեօք ինչ փոփոխութիւն կըլլար յանկարծ մեր մաքին, մեր բարքին, մեր քաղաքականութեան մէջ, եւ որչափ կըմտենայինք իրարու ներողամտութեամբ ու կըմիարանէինք արդարութեամբ՝ քէ որ մեկդի ղեկինք այս բանս քէ մենք այնպիսի *կարծիք* մը ունինք որ անով միայն կընասնինք հասարակաց բարւոյն (որ ամենուս ալ նպատակն է), ու մեկզմեկ համոզեինք քէ այն հասարակաց շահը մեր անձնական շահէն կրնանք ջափել. եւ քէ հասարակաց բարւոյն մեկ երեսը միայն կըտեսնենք մենք՝ երբոր մեր կեցած տեղէն՝ մեր վիճակէն միայն կընայինք անոր, եւ քէ ուրիշ տեղէ նայողները հարկաւ անոր ուրիշ երեսները պիտի տեսնեն. այն ատեն մեզմէ տարբեր կարծիք ունեցողներուն անիրաւ կամ

անկարգ բնելու տեղը կըտեսնենք որ տարբերութիւնը շահի վրայ է. եւ որովհետեւ շահը ըսածդ պատճառարանութեամբ չկրնար փոխուիլ, եւ մեկ շահը մեկային դեմ յաւիտեան պիտի կուռտի՝ քանի որ զիջողութիւններով չկակրղնայ, հարկը (որ ամենէն աւելի մարդուս գորաւոր խորհրդականն է) ուժի տեղ խելքը կըղնէ ու կընամոզէ զմեզ քէ վիճարանելու տեղ՝ հաշտութեան վրայ խօսելու է, կոխ ընելու տեղ՝ դաշնադրութիւն ընելու է, եւ քէ անկեղծ եւ հաստատուն իրաւախօսութեամբ մը երկու կողմերն ալ իրենց ըրած վնասները ձեռք կըձգեն, հանգստութիւն կըզտնեն, ատելութիւնը մեկդի կըղնեն, եւ ազատութիւն կուտան նորէն այն ժողովրդեան (Գաղղիացոց) որ քանի որ բաժնուած է՝ վտանգի մէջ է, եւ միաբան եղած ատենը անյաղքելի է : »

ՍԷԿԵՐ.

ՀԱՅՈՅ ԱՂԳԻՆ ԸՆԿԵՐՄԱՆ ՎԻՃԱԿԸ

Ի ՄՈԼԴԱՎԻԱ :

Կոստանդնուպօլսոյ Փրէսս ամսական անունով գաղղիարէն լրագրին մէջ Մոլտաւիոյ Հայոց վիճակին վրայ նամակ մը տեսանք հրատարակուած, զոր արժան կընամարինք հոս բարգմանել՝ իբրեւ մեր ազգայնոց մտադրութեանը արժանի տեղեկութիւն :

Այն լրագրոյն բղրակիցը նախ մէջ կըրերէ Մոլտաւիոյ Հրէից այս մօտերս ըրած պահանջմունքը՝ որով կուզեն անոնք ալ բուն տեղացոց եւ ուրիշ քրիստոնէից հաւասար իրաւունքներ ունենայ. եւ յետոյ կըսէ.

« Հրէից խնդիրը կրնայ բերես անընդունելի ըլլալ՝ ոչ միայն իրենց կրօնքին պատճառաւ, այլ եւ իրենց այն երկրին մէջ օտար մաս մը ձեւացընելուն համար, որով չեն կրնար՝ ըստ Մոլտաւիոյ օրինաց՝ պահանջել որ բուն երկրցի քրիստոնէայ ժողովրդոց ազատութիւնները վայելն : Բայց երբոր խօսքը Հայոց պէս գործունէայ, աշխատասեր եւ ճարտար ազգի մը վրայ ըլլայ, որ իւր վաճառականութեան ու երկրագործութեան մէջ ըրած ջանքովը երկրին յառաջադիմութեանը ոչ սակաւ օգուտ ըրած է, խնդիրը կըփոխուի : Այս իրաւունքները ձեռք բերելու համար՝ Մոլտաւիոյ օրենքը իբրեւ եական պայման կըղնէ քրիստո-

ÉTAT DE LA SOCIÉTÉ ARMÉNIENNE

EN MOLDAVIE.

Nous venons de voir dans la *Presse d'Orient*, journal français de Constantinople, une intéressante lettre sur l'état social des Arméniens en Moldavie. Nous croyons devoir la reproduire ici avec une traduction arménienne, comme un document curieux.

Le correspondant de la *Presse d'Orient*, après avoir indiqué la prétention des Israélites de Moldavie, qui voudraient être admis à la participation des droits civils des indigènes et des autres habitants chrétiens du pays, ajoute :

« Les Israélites, qui, non-seulement à cause de la religion, mais par cela même qu'ils constituent un élément étranger dans la population, ne peuvent prétendre, d'après le Règlement organique, à la jouissance des mêmes droits et privilèges que la population indigène et chrétienne du pays; mais les arguments qui leur sont opposés par leurs adversaires n'ont aucune valeur lorsqu'il s'agit d'une nation active, laborieuse et industrielle, telle que la nation arménienne, qui, par son application au commerce, à l'agriculture, n'a pas peu contribué à la prospérité du pays. Le Règlement organique pose comme condition essentielle pour l'acquisition de ces droits la

նայ ըլլալը . իսկ արդ Հայք քրիստոնեայ են : Անկէց ի գատ, հարիւրաւոր տարիներէ ի վեր Մոլտաւիոյ մէջ կրքնակին, ինչպէս որ կը վկայեն քէ իրենց ազգային պատմութիւնը եւ քէ նոյն իսկ Մոլտաւիոյ տարեգրութիւնները : Ուստի հասարակաց կարծիքը լուսաւորելու, եւ այսպիսի դատի մը արդարութիւնը ցուցնելու համար, որ նոյն իսկ Օսմանեան Գրան հաւանութիւնն ընդունած է, այն տարեգրութեանց մէջէն քանի մը զիտելիք դնենք հոս :

« Այսօրուան օրս Մոլտաւիոյ մէջ բնակող Հայ գաղթականները, որ ուր հարիւրէն մինչեւ հազար տունի ջափ են, այլ եւ այլ ժամանակ եկած են հոն, որք առաջ՝ որք ետքը : Իրենց առաջին գալուստը եղած է մեծասաներորդ դարուն մէջ, երկրորդը 1542ին ատենները, երրորդն ալ Օսմանցոց Կոստանդնուպօլսոյ տիրելէն վերջը : Ըսել է քէ Հայոց Մոլտաւիոյ մէջ հաստատուիլը նոյն իսկ երկրին իշխանութեան (կամ Պոլսութեան) հաստատուելէն ալ առաջ, Պոկտան Տրակօշի ատենը կիլնայ (1552ին). որով Հայերն ալ բուն երկրցի ժողովրդեան մէկ մասը կը ստեղծուին :

« Հայերը ամեն անգամ որ Մոլտաւիա եկեր են՝ նեւտերին բերած են իրենց հարստութիւնն ու ճարտարութիւնը, եւ գործնական կերպով հասարակաց օգտակար բաներուն մէջ շատ օգնութիւն ըրած են :

« Այս օգուտներուն համար ալ երկրին բուն բնակչացը ունեցած ամեն տեսակ իրաւունքները վայելելու ազատութիւններ ստացան, այսինքն գետնի տեր ըլլալ, եւ քաղաքական ամեն տեսակ իրաւունքներ բանեցընել : Հայոց բուն տեղացի ժողովրդին կատարեալ նման իրաւունքներ ունենալուն իբրեւ վերջին օրինակ այս կրնանք յիշատակել որ շատ մը Հայ իշխաններ Մոլտաւիոյ իշխանական արժողը նստած են ատենով :

« Ստեփանոս Թ, Մոլտաւիոյ իշխանին օրերը, 1552ին, Հայք Ֆունաց եկեղեցոյն կողմանէ կրօնական հպարտութիւններ քաշեցին. անով մէջերնէն տասը հազար տնուորի ջափ Կենաստան քաշուեցան. եւ սակայն Օսմանեան տերութեան պաշտպանութենէն քաշալիբուած՝ ուրիշ Հայեր եկան նորէն Մոլտաւիա բնակեցան 1606ին. քիչ ատենէ ալ մէջերնէն Գասպար Վօյվոտա անունով մէկը իշխան ընտրուեցաւ Մոլտաւիոյ 1619ին :

« Ֆենեքցի յոյն իշխանաց կառավարութեան ատեն, ուրբեւտասներորդ դարուն սկիզբները՝

qualité de chrétien ; les Arméniens le sont. De plus, depuis des siècles ils sont établis dans la Moldavie, comme le prouvent leur histoire et les annales même de la Moldavie. Ainsi, pour éclairer l'opinion publique et pour montrer la justice d'une cause qui a obtenu la haute approbation et l'intervention même de la Sublime Porte, nous allons rapporter quelques extraits de ces annales.

« La colonie arménienne qui habite aujourd'hui la Moldavie, au nombre de huit cents à mille familles, s'est formée des diverses immigrations qui ont eu lieu dans des temps plus ou moins reculés. La première date du xie siècle, la seconde s'effectua vers 1342, et la troisième après la conquête de Constantinople par les Ottomans. Ainsi donc l'établissement des Arméniens en Moldavie remonte, en général, au delà de l'époque même de la fondation de la Principauté, sous Bogdan Dragosch (1352), et, par conséquent, les Arméniens font essentiellement partie de la population indigène du pays.

« Aux diverses époques de leur arrivée en Moldavie, ils y apportèrent leurs capitaux, leur industrie, et contribuèrent d'une manière effective aux progrès du bien-être général.

« En raison de ces avantages, ils obtinrent dans le pays tous les droits inhérents à l'indigénat : celui de la propriété foncière, et les droits civils et politiques dans toute leur plénitude. Comme dernière expression de cette assimilation des Arméniens à la population indigène, au point de vue des droits civils et politiques, on peut citer l'hospodarat de plusieurs princes arméniens qui régnèrent en Moldavie.

« Sous le prince moldave Étienne IX, en 1552, les Arméniens se virent en butte à des persécutions religieuses de la part de l'Église grecque. Environ dix mille de leurs familles se réfugièrent en Pologne ; mais la protection éclairée du gouvernement turc offrit un nouvel encouragement à l'établissement des Arméniens en Moldavie, et amena la troisième immigration de 1606, suivie bientôt de la nomination de l'hospodar arménien Gaspard Voivode, en 1619.

« Avec le règne des princes Fanariotes, au début du xviiie siècle, une nouvelle ère de persécution

Հայոց դեմ նոր հայաժանքներ սկսան : 1785ին հրաման մը ելաւ որ անկէց ետքը գետին գնելու իրաւունք չունենան :

« Յոյնք որ վաճառականութեան մէջ Հայոց նախանձորդներն էին, Ֆէներցի իշխանաց պաշտպանութենէն սիրտ առած, ոտքերնին Մոլտաւիոյ մէջ լաւ մը հաստատելէն ետեւ՝ նայեցան որ ամեն կերպով ընկճեն ու անարգեն զՀայերն, ու անոնց հարիւրաւոր տարիներէ ի վեր ունեցած իրաւունքները փճացրնեն, որպէս զի առուտորնին կտրեն, ու կարելի ըլլայ նե՛ Մոլտաւիայէն ալ զիրենք դուրս հանեն : Արով մինչդեռ Հայք Յամանեան տէրութեան ուրիշ ամեն կողմերը պաշտպանութիւն կը գտնէին, եւ միւս հպատակ ազգաց հաւասար իրաւունքներ ունէին, մէյմըն ալ 1816ին նոյեմբերի 20ին Մոլտաւիոյ մետրապօլիտը պատուիրանագիր մը հանեց ու նզովիւք ջափ կարգիւէր յունածես բնակչաց որ չըլլայ բէ Հայոց տները ծառայութեան մտնեն, եւ կամ անոնց հետ մէկ տան մէջ բնակին, պատճառ բերելով որ իբր բէ Հայերը պիղծ են եւ այժմէն դատապարտեալք ի հուր գննելին : Անկէց ալ ետքը 1828ին պոյարներուն (ազնուականներուն) մէկ ժողովը վճիռ հանեց որ Հայերը քանի մը տեսակ արհեստ բանեցընելու իրաւունքն ալ չունենան, այսինքն դեղագործութիւն, մուշտակագործութիւն, հացագործութիւն, մսագործութիւն եւ այլն :

« Այնչափ հարստահարութեանց մէջ ալ Հայք իրենց Յամանեան ազգին ու տէրութեան ունեցած հաւատարիմ հպատակութենէն ետ չկեցան, եւ առջինին պէս հանդարտ ու խաղաղ բնակեցան տէրութեան այն գաւառին մէջ. բաւական սեպեցին միայն ատեն ատեն ձայներնին բարձրացընել ու պահանջել որ իրենց հին եւ անկապտելի իրաւունքները նորէն ձեռք ձգեն : Այս բանիս մէջ շատ տարրեր ճամբայ բռնած եղան քան զՅոյները, որ Հայերուն ձեռքէն այնչափ աղէկութիւնները յափշտակելէն ետքն ալ՝ շատ անգամ օսմանեան տէրութեան հետ անվայել կերպով վարուեցան :

« Յայտնի է բէ Յունաց այսպիսի արտօնութիւններ ձեռք ձգելը Ռուսաց տէրութեան ազդեցութեամբն ալ էր.....

« Արովնետեա քաղաքական իրաւունքները երկրի տէր ըլլալու իրաւունքէն անբաժանելի են, եւ այս իրաւունքը միայն յունագաւան երկրցոց տրուած է, ասկէց կընտեսեցընեն բէ Հայք բեպէտ հարիւրաւոր տարիներէ ի վեր երկրցի կըսեալուն,

commença pour les Arméniens. En 1785, une ordonnance fut rendue, qui les privait du droit d'acheter des terres.

« Les Grecs, leurs rivaux en commerce, mettant à profit les moyens que leur offrait la protection des princes Fanariotes, à la suite desquels ils avaient pris pied en Moldavie, cherchèrent à leur faire éprouver toutes sortes d'humiliations, à anéantir leurs droits séculaires, dans le but d'écarter leur commerce, et à les expulser même du pays. C'est ainsi que, tandis que les Arméniens étaient protégés dans toutes les parties de l'Empire ottoman, et y jouissaient de droits égaux à ceux du reste des rayas, on vit paraître en Moldavie, sous la date du 29 novembre 1816, un mandement du métropolitain de la Principauté portant défense aux habitants du rit gréco-russe, sous peine d'anathème, de s'employer comme domestiques dans les maisons des Arméniens et de séjourner sous le même toit, sous prétexte *qu'ils sont entachés d'impuretés, et condamnés d'avance au feu de l'enfer*. Plus tard, en 1828, une assemblée de boyards contesta aux Arméniens même le droit d'exercer diverses branches d'industrie, telles que l'épicerie, la pelleterie, la boulangerie, la fabrication des chandelles, la boucherie, etc., etc.

« Malgré toutes ces vexations, les Arméniens, fidèles aux sympathies qui les attachent à la nation ottomane, et au sentiment de leur dévouement traditionnel envers la Sublime Porte, continuèrent de vivre paisiblement dans cette province de l'Empire, se bornant à élever de temps à autre leur voix pour revendiquer des droits antiques et imprescriptibles. Ils furent en cela bien différents des Grecs, qui, après avoir obtenu tous les avantages dont la colonie arménienne était privée, se montrèrent en maintes occasions animés de sentiments peu favorables à la puissance ottomane.

« Il est évident que la politique russe n'est pas restée étrangère à cette préférence accordée aux Grecs...

« Comme les droits politiques sont inséparables du droit de propriété foncière, qui n'est accordé qu'aux indigènes du rit grec, on en déduit que les Arméniens, bien que s'appuyant sur un indigénat séculaire, ne peuvent devenir proprié-

սակայն չեն կրնար Մոլդավիոյ մէջ երկրի տեր ըլլալ, նոյն պատճառաւ եւ ոչ քաղաքական իրաւունք մը ստանալ :

« Հիմա գիտնալու բանը այս է որ

« Նախ, շատ մը գերդաստաններ որ ազգայոյն են, եւ հիմա ուստի հպատակ, ուստի եւ Մոլդավիոյ մէջ օտար, մեծամեծ երկիրներու տեր եղած են հոն . այսպիսի են Կանտակուզենները, Մուրուզիները եւ այլն :

« Երկրորդ, այնպիսի մարդիկ որ տեղացի չեն, այլ ուստի են դաւանանքով, անունով, ազգով, ուստի եւ սրտով, Մոլդավիոյ մէջ երկրի տեր են, ինչպէս Շուպինները, Սոնկուրովները, Սուլթանովիչները եւ այլն եւ այլն :

« Երրորդ, ուրիշ նոյնպէս օտար գերդաստաններ կան որ ոչ երկրացի են եւ ոչ յունադաւան . բայց որովհետեւ ուստի հպատակ են՝ Մոլդավիոյ մէջ երկիրներ ունին, ինչպէս Քոնգեպունները (որ բողոքական են), Փիզանիները՝ որ հոռովմեական են եւ այլն :

« Որչափ որ մեկ կողմանէ այսպիսի վիճակի մը վնասները զիւրին է տեսնել, նոյնչափ ալ ուրիշ կողմանէ զիւրին է հասկընալ քե մեծապէս օգտակար բան պիտի ըլլայ՝ քե որ Մոլդավիոյ մէջ օսմանեան տերութեան հաւատարիմ հպատակաց մէջ ստացուածք ունեցողները շատնան : Այս օգուտները արդէն յայտնի են, բայց գործով ալ կերտնան երբոր աչքերնիս Վալաքիոյ վրայ դարձընենք : Այն գաւառին մէջ որովհետեւ ամեն քրիստոնեայ հպատակներ, անոնց հետ ալ Հայերը, երկիր գնելու ազատութիւն ունին, Յոյնք ոչ երբէք կրցեր են նոյն տիրապետական հոգին բանեցընել . ուստի եւ հեղինակաւ ընկերութիւնը 1821ին սաստիկ ընդդիմութիւն կրեց Վալաքիոյ մէջ՝ Քեոզոր Վլախովիբեսքային կողմանէ . ուրիշ անոր նման դաւաճանութիւններն ալ ամեն ժամանակ Վալաքիոյ մէջ այնպիսի ձախորդութիւններ ունեցան որ նմանը ոչ երբէք տեսնուեր է Մոլդավիա, եւ Վալաքիացիք միշտ հաւատարիմ մնացեր են օրինաւոր իշխանութեան :

« Երբ այս բանս լաւ մտածուի, բաւական պատճառ է որ Հայոց ձեռքէն յափշտակուած իրաւունքները նորէն իրենց դարձուին :

« Երբոր հին ատենէ ի վեր ունեցած իրաւունքնին նորէն ձեռուրնին տրուի, իրենց հաւատարիմ հպատակութեանը վրայ ամենեւին տարակուսելու տեղիք չըմնար : Հայերը իրենց բուն հայրենեաց քաղաքական քշուատութիւնե-

taires en Moldavie, ni obtenir par la même raison aucun droit politique.

« Il est à remarquer cependant :

« 1° Que plusieurs familles d'origine grecque, aujourd'hui sujettes russes, et par conséquent étrangères en Moldavie, possèdent dans ce pays de vastes propriétés territoriales : au nombre de ces familles sont les Cantacuzène, les Mourouzi, etc. ;

« 2° Que des individus non indigènes, mais russes de religion, de nom, de nationalité, et par conséquent de cœur, sont propriétaires en Moldavie : ce sont les Choubines, les Songouroff, les Souldanovitz, etc. ;

« 3° Qu'enfin d'autres familles également étrangères, n'ayant pour elles ni l'indigénat ni la qualité d'orthodoxie, mais uniquement parce qu'elles sont sujettes russes, possèdent des terres en Moldavie : tel sont les Kotzebue, protestants, les Pisani, catholiques, etc., etc.

« Si, d'un côté, il est facile de voir les inconvénients d'une pareille situation, il ne sera pas moins facile, de l'autre, de comprendre l'avantage qu'il y aurait à augmenter en Moldavie la masse des propriétaires parmi les sujets fidèles de l'Empire ottoman. En théorie, cet avantage ressort de lui-même; quant à la pratique, il suffit de jeter les yeux sur la Valachie : dans cette province, où tous les chrétiens rayas, y compris les Arméniens, ont le droit d'être propriétaires, les Grecs n'ont jamais atteint ce crédit, cette prépondérance exclusive qu'ils ont eus et qu'ils ont en Moldavie. Aussi l'hétairie, en 1821, y rencontra-t-elle une forte réaction organisée par Théodore Vladimiresco; de plus, les intrigues y trouvèrent de tout temps une résistance dont la Moldavie n'a point offert d'exemples, et les sympathies publiques y furent constamment acquises à la puissance souveraine.

« C'est là une considération sérieuse pour faire restituer aux Arméniens les droits dont ils sont illégalement privés.

« En les réintégrant dans les avantages qui leur ont appartenu anciennement, on pourrait compter sur le dévouement de sujets fidèles. Dans tous les pays où les Arméniens s'établirent à la suite des immigrations auxquelles donnèrent lieu les

րուն պատճառաւ՝ ուր որ գնացեր ու հաստատուեր են, ամեն տեղ ալ գերազանց կերպով իրենց օգտակարութիւնը յայտնած են հարստութեամբ, ճարտարութեամբ եւ հասարակաց օգտին համար շէնքեր կանգնելու յօժարամտութեամբը : Այս ազգին՝ բարեգործութեան ու քաղաքակրթութեան համար ունեցած պատուական յօժարամտութեանը մէյմկկ ապացոյցներ են այն ուսումնարաններն որ ունին Փարիզ, Վեննա, Վենետիկ, Պատուա, Մոսքուա, Կալիաքայ, Պոմպայ, Կոստանդնուպօլիս, Չմիւռնիա, Պուքրէշ, Եաշ, եւ Արեւելքի գրեթէ ամեն մեծամեծ քաղաքները : Եւ ասոր համար է որ Հայերը ամեն տեղ քաղաքական իրաւունքները վայելելու ազատութիւններ առած ու երկրի տէր եղած են յԱստրիա, ի Գաղղիա, յԱնգղիա եւ ի Տաճկաստան : Նոյն իսկ Վալաքիոյ մէջ այն իրաւունքներն ունին, ուստի եւ Մոլտաւիոյ մէջ ալ պիտի ունենային, ուր միւս բնակչաց պէս իրենք ալ ամեն տեսակ տուրք կուտան տէրութեան :

« Թէ որ Հայք հաստատուին այն իրաւանց մէջ որ հարիւրաւոր ժարիներէ ի վեր գործադրուած են, մեկ կողմանէ արդարութիւնը տեղը կերբայ՝ օսմանեան կայտերական կառավարութեան սկզբանցը բոլորովին համաձայն կերպով, մեկ կողմանէ ալ քաղաքական գերազանց հնարքմբ ի գործ դրուած կըլլայ. վասն զի անով այն ժողովուրդներն ալ աւելի կընասկընան քէ Օսմանեան Դուռը սրջափնոգ ունի իրենց երջանկութեանն ու հանգըստութեանը համար : Այսպիսի հնարքներով է որ օսմանեան տէրութիւնը սիրելի եղած է իւր հպատակներուն, ու Եւրոպայի քաղաքակիրթ ազգերուն առջեւ մեծարոյ գտնուեր է : Յուսանք քէ Մոլտաւիոյ տէրութիւնն ալ որ արդէն իրենպաշտպան հզօր տէրութեանց ինամոցը կարօտ է, մարդասիրարար եւ քաղաքակրթութեան սիրովը վառուած՝ մեկդի կըձգէ կողմնակցութեան հոգին այս բանիս մէջ, եւ քիչ ատենէ այն երկրին մէջ ըլլալու բարեկարգութեանց մեկն ալ այս կրնէ որ ժամ մը առաջ Հայերն ալ, որ իւր հաւատարիմ հպատակներն են, բուն երկրցոց հաւասար իրաւունքին նօրէն ձեռք ձգեն, եւ հրաման ունենան երկրի տէր ըլլալու : »

Քարգմանեաց

ՍՈՂԱՄՈՆ ԳՐԱՆԻՈՒԵԱՆՅ

Աշ. Բագմ. Վարժարանին :

désastres politiques survenus dans leur mère-patrie, ils se sont rendus éminemment utiles par leurs capitaux, leurs facultés industrielles et le penchant qu'ils ont pour des établissements d'utilité publique. Les nombreux établissements d'instruction publique institués à Paris, à Vienne, à Venise, à Padoue, à Moscou, à Calcutta, à Bombay, à Constantinople, à Smyrne, à Bucharest, à Jassy et dans presque toutes les grandes villes de l'Orient, attestent dans cette nation une honorable propension à la bienfaisance et à la civilisation. C'est par ces considérations que les Arméniens ont partout obtenu la jouissance des droits civils et politiques, et sont devenus propriétaires en Autriche, en France, en Angleterre et en Turquie ; ils le sont de même en Valachie, et devraient l'être par conséquent en Moldavie, où d'ailleurs ils contribuent, à l'instar des autres habitants, au payement de l'impôt et aux autres charges publiques.

« Réintégrer les Arméniens dans des droits qui se fondent sur une pratique séculaire, serait, d'une part, un acte de justice tout à fait conforme aux principes du gouvernement impérial ottoman, et, de l'autre, ce serait une excellente mesure politique, qui montrerait à ces populations que la Sublime Porte, dans sa haute sollicitude, ne cesse de veiller à leur prospérité et à leur bien-être. C'est par des mesures pareilles que le gouvernement ottoman s'est attiré les bénédictions de ses populations et les sympathies de l'Europe civilisée. Nous aimons à croire que le gouvernement moldave, qui aussi d'ailleurs a tant à attendre de l'indulgence des grandes puissances ses protectrices, guidé par le sentiment d'humanité et par le génie de la civilisation, abandonnera cette politique exclusive, et, dans les réformes qui sont à la veille de se produire pour ce pays, il se hâtera de mettre les Arméniens, ses sujets fidèles, sur le même pied d'égalité avec les indigènes, en leur concédant de premier abord d'acheter des propriétés territoriales. »

« D. Ch. C. »